
Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin ve Liderlerin Etkileri

The Effects Of The The Reykjavik Summit And The
Leaders On The End Of The Cold War

Teslim: 25 Ekim 2021

Onay: 12 Mayıs 2022

Hakan KURT *

Özet

Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasında sırasıyla Cenevre, Reykjavik, Washington ve Moskova gibi zirveler yapıldı. Ülkelerin ortaya koyduğu dış politikalar da bu zirveler aracılığıyla belirlendi. Sonuçları açısından sadece bu iki ülke değil dünyanın diğer tüm devletleri de bu zirvelerden etkilendi. Örneğin İngiltere, 1986 yılında Gorbaçov ve Reagan arasında gerçekleştirilen Reykjavik Zirvesi'nin ardından nükleer silahlar konusunda Amerika ile gerçekleştirdiği ittifak hususunda bir çekince içine girdi. Avrupa ülkeleri de nükleer güç anlaşmalarının etkileri üzerinde ve NATO çevrelerinin dünya politikalarında etkisizleşmesi hususunda güvensizlik yaşadılar. Soğuk Savaş'ın bitmesine neden olan sebepler arasında ABD-Sovyetler Birliği arasında yapılan bu zirveler de bulunmaktadır. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın bitişine giden süreci anlamak amacıyla Reykjavik Zirvesi'nin etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Reykjavik Zirvesi'nin ve liderlerin Soğuk Savaş'ın sonlanmasındaki etkileri değerlendirildi. Kaynak olarak genel literatürdeki araştırma eserlerin yanı sıra Thatcher Vakfı, The National Security Archive Reykjavik Dosyası ve çeşitli diğer web sitelerinden ulaşılan belgeler kullanıldı. Reykjavik Zirvesi ile Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşmanın ve Soğuk Savaş'ın bitişini hızlandıran gelişmelerin yaşandığı ortaya koyuldu..

Anahtar Kelimeler : *Thatcher, Gorbaçov, Reagan, Reykjavik Zirvesi, Soğuk Savaş'ın Sonlanması*

* Öğretim Görevlisi, Ordu Üniversitesi/Rektörlük, Orcid: 0000-0001-5742-9308 e-mail: hkurt@odu.edu.tr

Abstract

During the Cold War, summits such as Geneva, Reykjavik, Washington and Moscow were held between the USA and the Soviet Union, respectively. The foreign policies put forward by the countries were determined through these summits. In terms of the results, not only these two countries, but also all other states of the world were affected by these summits. For example, Britain made a reservation about its alliance with the United States on nuclear weapons after the Reykjavik Summit held between Gorbachev and Reagan in 1986. European countries also experienced distrust over the effects of nuclear power agreements and the ineffectiveness of NATO circles in world politics. These summits between the USA and the Soviet Union are among the reasons that led to the end of the Cold War. For this reason, it is necessary to examine the effects of the Reykjavik Summit in order to understand the process leading to the end of the Cold War. In this study, the effects of the Reykjavik Summit and the leaders at the end of the Cold War were evaluated. In addition to research works in the general literature, documents from the Thatcher Foundation, The National Security Archive Reykjavik File and various other websites were used as sources. With the Reykjavik Summit, it was revealed that there was a rapprochement between America, England and the Soviet Union and the developments that accelerated the end of the Cold War

Keywords: *Thatcher, Gorbachev, Reagan, Reykjavik Summit, End of The Cold War*

Giriş

ABD ve Sovyetler Birliği ayrılığını tanımlamak amacıyla ilk kez George Orwell ve devlet düzeyinde ise ABD başkanları Wilson ile Roosevelt'in danışmanlıklarını yapmış olan Bernard Baruch tarafından kullanılan Soğuk Savaş terimi,¹ İngiltere başbakanı Churchill'in savaşlar sonrası dünyasından bahsettiği "Sinews of Piece" konuşmasındaki "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıtanın ortasına bir demir perde indi." cümlesinde kullandığı "Demir Perde" tabiriyle betimlendi.² Ayrıca bu konuşmayla Amerika-İngiltere ikili ilişkilerinin güçlendirilmesi, İngilizce konuşan toplumların Amerika ile arasında sıkı bir bağ olduğu ve Sovyet tehdidi karşısında Batı dünyasının güçlü durması gerekliliğinin desteklenilmesinden de bahsedildi.³ Churchill böylece İngiltere'nin Chamberlain hükümeti tarafından 1930'lu yıllarda uyguladığı yatıştırma politikasının⁴ önemini ve devam edeceğini de ortaya koydu. Yine esasen Churchill'in verdiği bu mesaj kendinden sonra uygulanacak olan politikalar için bir temel oluşturarak başkanlıkları boyunca Reagan ve Thatcher arasında Sovyetler Birliği ile ilgili kurulacak olan ilişkinin yapısını da belirledi. Churchill, Amerika ile ilişkilerde çoğu zaman karşıtlık oluşacağını bildiği için de İngiltere-Amerika ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla özel bir ekibin kurulmasının gerekliliğini de düşünmekteydi.⁵

1 Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 68/2 (2013): 153. ; Valentina Reshetnikova, 1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 15.

2 Bu konuşma II. Dünya Savaşı sonrası için bir kilometre taşı olarak görülmektedir. Bkz. Philip Evan-son, "Winston Churchill and The Sinews of Peace, 1946-1955", The Georgia Review 17/3 (FALL-1963), s. 232. ; <https://history.blog.gov.uk/2021/03/05/whats-the-context-winston-churchills-sinews-of-peace-speech-fulton-5-march-1946/> Erişim Tarihi: 05.03.2021 ; İngiltere ve ABD başkanlarının Fulton konuşmaları, Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler üzerine düşünceleri yansıtmaları bakımından önemlidir. Bkz. James Cooper, "From Reykjavik to Fulton: Reagan, Thatcher, and The Ending of The Cold War", Journal of Transatlantic Studies 14/4 (2016): 383-387.

3 Winston Churchill, "Sinews of Peace", 5 Mart 1946, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> Erişim Tarihi: 05.02.2021

4 İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'nı önmek amacıyla Nazi Almanyasına bazı tavizler vermesi olarak görülen politikadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ersin Embel, "Yatıştırma Politikası", Güvenlik Yazıları Serisi, No. 14, Eylül 2019. Doi: 10.13140/RG.2.2.21605.35040 ; Merve Özkan Borsa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 54, Mart 2016, s. 87.

5 https://www.johndclare.net/cold_war7.htm Erişim Tarihi: 05.02.2021

İki ülke arasında “Sovyetler Birliği’ne karşı her zaman birlikte hareket etmek” şeklinde bir ilişki kurulmasının yanı sıra Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasında ilişkilerin artmasının nedenlerinden birisi de Churchill’in daha öncesinde ortaya koyduğu bu tutumdur. Thatcher, ikili ilişkilerin artmasını desteklerken politikalarda değişime gidilerek daha da sağlamlaştırılması gerektiğini düşündü. Böylece İngiltere özellikle Soğuk Savaş sırasındaki zirvelerle iki kutuplu düzen içinde faaliyetlerde bulundu.⁶ Ayrıca Soğuk Savaş sırasında yaşanan birçok uluslararası gelişmede Amerika’nın en yakın müttefiki de İngiltere oldu.⁷

Bilindiği üzere Soğuk Savaş’ın bitmesine neden olan birçok gelişme bulunmaktadır. Bunlar arasında ABD-Sovyetler Birliği arasında yapılan zirveler ise özellikle incelenmesi gereken gelişmeler olmuştur. Bu çalışmada Soğuk Savaş’ın sonlanmasında bulunan birçok nedenin yanı sıra özellikle liderlerin Reykjavik Zirvesi boyunca ortaya koydukları tutumları, görüşleri ve fikirleri araştırılmaya çalışıldı. Reykjavik Zirvesi ve bu zirve sürecinde ABD-Sovyet ve İngiliz liderleri örneklem olarak belirlenerek yaşanan gelişmeler ortaya koyuldu. Kısacası çalışmada Reykjavik Zirvesi’nin ve zirve sürecinde liderlerin Soğuk Savaş’ın sonlanmasındaki etkileri değerlendirildi. Kaynak olarak genel literatürdeki araştırma eserlerin yanı sıra Thatcher Vakfı, The National Security Archive Reykjavik Dosyası ve çeşitli diğer web sitelerinden ulaşılan liderlerin ikili ilişkilerine ve zirve hakkındaki görüşmelerine ilişkin belgeler kullanıldı.

1. Liderlerin İkili İlişkileri Üzerine Değer

1.1. Reagan-Thatcher İlişkisi

Soğuk Savaş döneminde Reagan’ın Thatcher ile kurmaya çalıştığı

⁶ Gorbaçov ve Reagan ikilisinin yanında Thatcher’ın da Soğuk Savaş’ı sonlandıran isimler arasında görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Bkz. Archie Brown, *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020. ; Ayrıca Soğuk Savaş sırasında dünya politikalarına İngiltere’nin katılımının sağlanmasında özellikle Thatcher-Gorbaçov ikilisinin etkileri olduğu bilinmektedir. Bkz. Archie Brown, “The Change to Engagement in Britain’s Cold War Policy: The Origins of The Thatcher-Gorbachev Relationship”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No. 3, Summer 2008.

⁷ Bkz. Ömer Kurtbağ, *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi -Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 164.*

yakın ikili ilişkiler, Sovyetler Birliği karşısında bir birliktelik sağlanmaya çalışılması ve Amerika'nın gelecek dünyasında güçlü bir konumda olma hedefi, ABD'nin özellikle nükleer silahlar konusunda taviz vermemesinin nedenlerini de göstermektedir.⁸ “Reagan Doktrini” olarak tarihe geçen ABD'nin Sovyetler Birliği karşıtı tutumu, Amerika'nın iç işlerini düzenlemesinin yanı sıra üçüncü dünya ülkeleri karşısında uygulanacak olan Amerikan dış politikasını da belirledi. Bu doktrin genel anlamda küresel alanda özgürlüklerin yerleşmesinin ve komünizmin kesinlikle etkisiz hale getirilmesinin gerektiğini, Amerika'nın demokrasi için bir ülkeye müdahale etmesi gerekiyorsa o ülkenin Sovyetler Birliği ile silah alışveriş ilişkilerine bakılacağını savundu.⁹ İlginç olan bir durum ise her ne kadar karşıt konumda olsalar da komünist sistem karşıtlığı çerçevesinde dile getirilen bu görüşler daha sonraki yıllarda Soğuk Savaş'ın iki kutbundan birisi olan Sovyetler Birliği başkanı Gorbaçov tarafından da paylaşıldı.¹⁰

Reagan, Soğuk Savaş boyunca dünyanın silahsızlanması gerektiğini söyleyerek Sovyetler Birliği'ni sürekli şekilde hedef aldı.¹¹ 1982 yılında İngiltere parlamentosuna yaptığı bir konuşmasında komünizme karşı olduğunu net bir şekilde belirtti. Reagan'ın bu tutumunun nedeni ve dünyaya barışı getirmenin gerekliliği için “acil bir durum” tanımını yapması da ilgi çekicidir.¹²

Reagan ABD'nin dış politika hedefleri için SDI (Strategic Defence Initiative-Stratejik Savunma Girişimi) olarak bilinen silahsızlanma girişimine aktarılan bütçeyi artırdı. 1972 yılında kabul edilen

⁸ Ronald Reagan'ın nükleer silahlar ile ilgili düşünceleri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Salman, Nükleer Silahlanmanın ABD Dış Politikasına Etkileri: Ronald Reagan Dönemi (1981-1989), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2012.

⁹ Reagan Doktrini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Kurtbağ, a.g.t, s.168-186. ; Kerem Batır, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9/ 1, 2011, s. 121-122.

¹⁰ Mihail Gorbaçov, “The River of Time and The Imperative of Action”, 6 Mayıs 1992, <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-186/the-cold-wars-ground-zero-john-findley-green-foundation-lectureship/> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://www.c-span.org/video/?25943-1/river-time-imperative-action> Erişim Tarihi: 05.02.2021

¹¹ Silahsızlanma konusunda tüm gelişmelere ve söylemlerine rağmen ABD dünyada silah satışına neden olduğu için de eleştirilmektedir. Bkz. Chris Tudda, *Cold War Summits A History From Potsdam to Malta*, Bloomsbury, UK, 2015, s. 161.

¹² Ronald Reagan, “The Evil Empire”, 8 Haziran 1982, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/evilemp.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021

ABM (Anti-Ballistic Missile Treaty-Anti Balistik Füze Sistemleri Anlaşması)'yi ihlal eden bir füze savunma sistemi kurmak istedi. Ancak tüm çabalarına rağmen Reagan'ın Sovyetler Birliği karşısında güçlenmek amacıyla uygulamaya çalıştığı bu girişimler kabul edilmedi.¹³

Amerika ile İngiltere arasında Soğuk Savaş döneminde yaşanan fikir ayrılıkları ise çoğunlukla SDI ve ABM nedeniyle yaşandı. Ancak 1985 yılında Reagan'ın “şeytan imparatorluğu”¹⁴ olarak tasvir ettiği Sovyetler Birliği liderliğine, Thatcher'ın “birlikte iş yapılabilir” bir adam olarak gördüğü Gorbacov'un gelmesi ülkeler arasındaki tüm dengeleri değiştiren önemli bir gelişmedir.¹⁵ Bu bağlamda dış politika analizinde birey düzeyinde düşünülürse Thatcher'ın Gorbacov'a karşı takındığı tutum İngiltere'nin Sovyetler Birliği üzerindeki dış politikasının analizi ve Amerika ilişkilerindeki gelişmeleri anlamak için de önemlidir.¹⁶ Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasında, Thatcher'ın Reagan ve Gorbacov ilişkilerine dahil olması sonucunda ise Amerika ile yaşanan fikir ayrılıkları daha da netlik kazandı. Bu durum Soğuk Savaş'ın bitişine kadar da devam etti.¹⁷

¹³ SDI ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Luigi L. Lazzari, *The Strategic Defense Initiative and The End of The Cold War*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California, 2008.

¹⁴ Uluslararası ilişkilerde liderler çoğu zaman düşüncelerini açıklarken ve politik algıları oluştururken özellikle “şeytan” sözcüğünü kullanmışlardır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Dilman, “Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 5, S. 9, 2009, s. 147-166.

¹⁵ İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Sovyetler Birliği Başkanı Gorbacov ile yakın ilişkilerde bulunmuş ve de kendisinin gerçek ortak çalışabildiği tek Sovyetler Birliği lideri olduğunu söylemlerinde özellikle belirtmiştir. Bkz. Margaret Thatcher, *Demir Lady'nin Anıları Başbakanlık Yılları*, (Çev.: Gülden Şen), Sabah Kitapları, Medya Holding, İstanbul, 1994, s. 311-330. ; İngiltere'de komünizm karşıtlığıyla bilinen Thatcher'ın Gorbacov ve yönetimine geçtiği Sovyetler Birliği ile ilgili düşüncelerinin oluşumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *a.g.m.* s. 3-47.

¹⁶ Dış politika analizinde kullanılan düzeylerden birey düzeyine göre liderler; davranış şekilleri, dürtü vb. bir çok kişilik özellikleriyle ele alınmakta ve yaşanan dış politik gelişmelerde bunların etkilerini. olduğu düşünülmektedir. Bkz. Cansu Güleç, “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2018), s. 83. Doi: 10.31454/usb.419840

¹⁷ Thatcher'ın bu tutum ve tavrını Churchill'in II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler karşısındaki tutumları sonucunda dış politikada yaşanan değişimler şeklinde algılamak mümkündür. Örneğin birey düzeyinde iki liderin ortaklığına değinen ve liderleri “ihtiraslı”, “dış politikada esnek”, “tehditkâr davranmayan”, “efsanevi konuşmalara sahip” olarak gören çalışmalar mevcuttur. Bkz. Sadık Ünay, “Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası”, *Ortadoğu Yıllığı 2006*, (Ed. Kemal İnat, Muhtin Ataman), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 438-446. ; Richard Toye, *The Roar of The Lion: The Untold Story of Churchill's World War II Speeches*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

1.2. Reagan-Gorbaçov İlişkisi

Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu, komünist sistem için değişim amaçlayan Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda içişle-
rindeki gelişmeler çoğunlukla dışişlerinden daha önemli düzey-
de oldu. Ancak Soğuk Savaş'ın sonlanmasına kadar geçen süreçte
dışişleri politikalarında da reform gerektiren Reykjavik Zirvesi gibi
bir gelişme yaşandı.¹⁸ Bu nedenle gerçekleşen değişim Sovyetler
Birliği'nin dağılmaya başladığı 1989 yılında ilk olarak Doğu Avru-
pa'daki ülkelerin bağımsızlıklarını talep etmeye başlamalarına kadar
da devam etti. Bu bağlamda Gorbaçov, uluslararası arenada günde-
mi takip etmek ya da gündemi kendisi belirlemek yerine yaşanan
olaylara gündelik tepkiler vererek içişlerine yoğunlaştı denilebilir.
Glasnost ve Perestroyka politikalarının Sovyetler Birliği'nin dünya
politikalarındaki uygulamaları içinse "Yeni Düşünce" adı verilen
doktrinsel bir anlayış ortaya koyuldu.¹⁹

Gorbaçov, nükleer bir savaşın önlenmesi amacıyla tüm dünya dev-
letlerinin ortak şekilde insani değerler etrafında birleşmeleri gereki-
tiğini savundu. Bu doğrultuda Gorbaçov döneminde Afganistan'dan
askerlerin geri çekilmesi, ABD ile Orta Menzilli Nükleer Silahlar
Anlaşması, NATO ile Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
imzalanması gibi gelişmeler yaşandı.²⁰ Ayrıca Sovyetler Birliği'nde
Gorbaçov yönetiminde sistem karşıtı olan Sovyet toplumuna kendi-
sinden önce yönetime gelen isimlerin uyguladıkları şiddet kullanma

18 Bkz. Otto Pick, "How Serious is Gorbachev About Arms Control", *The World Today*, Vol. 43, No. 4, April 1987, s. 66-69. ; Soğuk Savaş'ın sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin etkileri hakkında bkz. Sidney D. Drell, George P. Shultz, *Implications of The Reykjavik Summit on Its Twentieth Anniversary*, Hoover Press, California, 2007). ; Ayrıca Reykjavik Zirvesi'nde Reagan-Gorbaçov ilişkisi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Stephanie Freeman, *The Highest Stakes Poker Game Ever Played*": Ronald Reagan, Mikhail Gorbachev, and The Reykjavik Summit of 1986, Bitirme Tezi, Vanderbilt University, ABD, 2010. ; Buddy Wayne Howell, *The Rhetoric of Presidential Summit Diplomacy: Ronald Reagan and The U.S.-Soviet Summits, 1985-1988*, Doktora Tezi, Texas A&M University, ABD, 2006, s. 134-188. ; Jonathan Hunt, David Reynolds, "Geneva, Reykjavik, Washington, and Moscow, 1985-1988", *Transcending The Cold War: Summits, Statecraft, and The Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970-1990*, (Ed. Kristina Spohr; David Reynolds), Oxford University Press, Oxford, 2016, s. 151-179. Doi:10.1093/acprof:oso/9780198727507.003.0007

19 Gorbaçov'un "Yeni Düşünce" politikası hakkında geniş çaplı birçok araştırma bulunmakla birlikte genel bir değerlendirme için bkz. Geoffrey Howe, "Soviet Foreign Policy Under Gorbachev", *The World Today*, Vol. 45, No. 3, Mart 1989, s. 41-44. ; "Gorbachev and New Thinking in Soviet Foreign Policy, 1987-88", <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/108225.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021.

20 Mesut Hakkı Çasın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Yayınları, Ankara, 2015, s. 358.

yolu pek fazla seçilmedi. Bu sebeple Gorbaçov dünyada şiddetsizlik politikası uygulayan ılımlı bir kişilik olarak tanındı. Gorbaçov dış işleri yönetiminden sorumlu olarak, Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze; danışman Cherniaev; KPMK Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanı Anatoly Dobrynin; aynı daire gözetmeni Aleksandr Yakovlev ve Sosyalist Ülkeler Dairesi Başkanı Vadim Medvedev'den oluşan bir ekip oluşturdu. Gorbaçov yönetiminin dışişlerinden sorumlu olan bu ekip dönemin iki kutuplu dünyasında özellikle Soğuk Savaş'ın iki gücünden birisi olan ABD'ye karşı imtiyazlı bir dış politika sergiledi.²¹

Sovyet uzmanlarının sürekli olarak dile getirdiği ülke içinde emperyalist ülkelerin faaliyetleri olduğu uyarılarına rağmen Gorbaçov uluslararası gelişmelerde Reagan ile stratejik bir ortak haline geldi. Aynı şekilde ABD'de Sovyetler Birliği karşıtı gerilimler oluşsa da Reagan Sovyetler Birliği'nde bir değişim yaşandığı düşüncesine sahipti.²² Çünkü Gorbaçov yönetimi uluslararası ilişkilerde var olan ABD ile uzlaşma karşıtı eski Sovyet doktrinlerinden vazgeçerek karşılıklı bağımlılık ilkesini savundu. Uluslararası politika, Glasnost ve Perestroyka ile başlayan değişim sürecinde güdümlü bir yapı ve mücadele alanı olmaktan çok iş birliğinin sağlanacağı bir alan olarak görüldü. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk hareket ise silahsızlanma anlaşmaları oldu. Ayrıca Gorbaçov ve Reagan'ın katılımıyla ilk olarak 1985 yılında Cenevre ardından sırasıyla 1986 yılında Reykjavik, 1987 yılında Washington ve 1988 yılında Moskova Zirvesi gibi toplantılar gerçekleştirildi.²³

Reykjavik Zirvesi ile nükleer alanda silahsızlanma anlaşması amaç-

²¹ Gorbaçov döneminde Sovyet dış politikasında yaşanan değişimin nedenleri hakkında bkz. *George W. Breslaue, Gorbachev and Yeltsin as Leaders, Cambridge University Press, New York, 2002, s. 70-78.*

²² Ronald Reagan'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasında ve yaşanan değişimde oynadığı roller hakkında bkz. *Andrew E. Busch, "Ronald Reagan and The Defeat of The Soviet Empire", Presidential Studies Quarterly, Vol. 27, No. 3, Summer 1997, s. 451-466.*

²³ Bahsedilen tüm zirveler boyunca Gorbaçov ile Reagan arasında yaşanan ikili ilişkiler ve söylemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Svetlana Savranskaya, Thomas Blanton, The Last Superpower Summits Gorbachev, Reagan and Bush. Conversations that Ended The Cold War, Central European University Press, Budapest, 2016, s. 1-451.* ; Burada belirtmek gerekir ki Reagan, Cenevre Zirvesi'nin ardından Reykjavik'te yapılacak olan zirve öncesi yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Sovyetler Birliği ile yapılan zirvelerdeki ikili ilişkilerin olumlu olduğunu söylemektedir. Bkz. *Ronald Reagan, "Radio Address to The Nation on The Meeting With Soviet General Secretary Gorbachev in Reykjavik, Iceland", 4 Ekim 1986, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/radio-address-the-nation-the-meeting-with-soviet-general-secretary-gorbachev-reykjavik> Erişim Tarihi: 05.02.2021*

landı.²⁴ Ancak bu silahsızlanma durumu sadece araştırma düzeyine indirgenme olarak görüldüğü için anlaşma sağlanamadı. Buna rağmen Reagan ve Gorbaçov arasında kurulan yakın ikili ilişkilerde ise değişim yaşanmadı. Washington Zirvesi sonucunda Sovyet SS-20, Amerikan savaş gemileri, Pershing füzeleri gibi nükleer silahların tamamen kaldırılması fikirleri de karşılıklı olarak kabul edilince iki ülke arasında gerçekleşmesi istenen anlaşma girişimlerinin durumu da değişti. Özellikle Reagan'ın kesin olarak istediği sıfır nükleer uygulaması her iki tarafça kabul edildi. Ardından Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilme kararı iki lider arasındaki olumlu bakışı pekiştirdi. Elbette iki lider arasındaki olumlu yakınlaşma tüm dünyanın da dikkatini çekti.²⁵

2. Reykjavik Zirvesi Üzerine Değerlendirme

2.1.Reykjavik Zirvesi Öncesine Kısa Bir Bakış

Gorbaçov ve Reagan, 1985 yılında ikili ilişkiler kurmak amacıyla ilk olarak Cenevre Zirvesi'nde bir araya geldi.²⁶ Burada iki başkan özellikle SDI konusunu konuşarak karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak için ilk şansı yakaladı ve ikili ilişkilerde önemli bir adım da atılmış oldu. Silahsızlanma konusunda toplanan zirve başarısızlıkla sonuçlansa da her iki taraf yakın bir tarihte Washington ve Moskova'da tekrar bir araya gelecekleri bir toplantı sözünü de verdi.²⁷ İngiltere, Reagan ve Gorbaçov arasındaki görüşmenin Sovyetler Birliği ile Amerika arasında iyi ilişkiler kurulmasına neden olması üzerine Reagan yönetimiyle daha yakın temas kurmak istedi.

24 James E. Goodby, "LOOKING BACK: The 1986 Reykjavik Summit", <https://www.armscontrol.org/act/2006-09/looking-back-1986-reykjavik-summit> Erişim Tarihi: 09.02.2021 ; Paul F. Walker, Jonathan R. Hunt, "The Legacy of Reykjavik and The Future of Nuclear Disarmament", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 67 (6), 2011, s. 63. Doi: 10.1177/0096340211426507

25 Soğuk Savaş döneminde Reagan-Gorbaçov ikilisinin ilişkileri üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Mark Wayda, *A Journey of A Thousand Miles: Gorbachev's First Tentative Steps Toward The New World Order*, Doktora Tezi, The Ohio State University, Ohio, 1997, s. 149-376. ; Jack F. Matlock, *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*, Random House, New York, 2004. ; Onur İşçi, "Cold War Triumphalism and The Reagan Factor", *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, C. 20, S. 3, 2015, s. 103. ; B. Wayne Howell, "Reagan and Reykjavik: Arms Control, SDI, and The Argument from Human Rights", *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 11, No. 3, Fall 2008.

26 Julia Sabirzyanova, *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya Nükleer İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 30.

27 Sibel Kavuncu, "Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, s. 129-132.

Bu nedenle Thatcher, ABD Dışişleri Bakanlığı'na Reykjavik Zirvesi öncesinde Reagan'la görüşmek istediğini bildirdi.²⁸

Reagan, Thatcher'ın Amerikan-Sovyet ilişkileriyle ilgili sahip olduğu şüphelerini azaltmak ve INF gelişmelerinden haberdar etmek amacıyla düşüncelerini bildirerek gelecekteki planları hakkında bilgiler verdi.²⁹ Gorbaçov ise Amerikan-Sovyet ilişkilerinin pratikte liderlerin kendi aralarında gerçekleşen görüşmeler olduğunu ve liderler düzeyinde ikili müzakerelerin nükleer konusunda somut adımlara neden olacağını savundu. Bununla birlikte Thatcher'ın şüpheleriyle oluşan tutumlarının Sovyet-Amerikan Zirvesi amacıyla gerçekleştirilen girişimleri daha da artıracığını düşündü.³⁰ Ayrıca Thatcher'ın İngiliz-Amerikan ilişkilerinde Reagan'la kurduğu yapıcı iletişiminden yararlandı ve kendi lehine kullandı. Reagan ise Thatcher'a Gorbaçov ile yapacağı toplantının gerekçesini anlattı. Gorbaçov'un toplantı isteğinin kesinlikle Reykjavik Zirvesi'nin yerini almayacağını ve sadece karşılıklı ikili ilişkiler için somut hazırlıklar yapmak amaçlı olduğunu söyledi. Thatcher'a alınan kararlar hakkında danışmanlık düzeyinde görüş bildireceğini ve Amerika-Sovyetler Birliği ilişkilerinde bu toplantıyla birlikte gerçek bir ilerleme yaşanacağına inandığını söyledi.³¹ Kısacası Reagan yönetimi İngiltere-Amerika ilişkilerinde yeni bir iş birliği güvencesi sundu. Bu doğrultuda ikili ilişkiler ve zirve görüşmeleriyle ilgili ilk olarak ABD Dışişleri Bakanı George Shultz İngiliz mevkidaşı Sir Geoffrey Howe'a kendisinin görevlendirildiğini bildirdi.³² Görüldüğü üzere bu girişimlerle daha önceleri Churchill'in bahsettiği ikili ilişkilerdeki özel ekip kurulması düşüncesi de danışmanlar düzeyinde uygulamaya konulmuş oldu.

28 *Cold War: USE London to State Department ("Thatcher desire to see the President before any summit with Gorbachev")*, 23 Temmuz 1986, <https://www.margarethatthatcher.org/document/143811> Erişim Tarihi: 05.02.2021

29 "Critique of PM Thatcher's 11 Feb Letter", 11 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131908-Document-12-Critique-of-PM-Thatcher-s-11-Feb> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; "OWL 23: Summarizing the INF options and OWL 22: INF Options after Consultations", 19 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131910-Document-14-OWL-23-Summarizing-the-INF-options> Erişim Tarihi: 05.02.2021

30 *Cold War: Gorbachev message to MT (proposed US-USSR summit)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatthatcher.org/document/143845> Erişim Tarihi: 05.02.2021

31 *Cold War: Reagan message to MT (US-USSR to hold summit in Reykjavik)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatthatcher.org/document/143847> Erişim Tarihi: 05.02.2021

32 *Cold War: Shultz message to Howe (announcement of US-USSR summit in Reykjavik)*, 30 Eylül 1986, <https://www.margarethatthatcher.org/document/143849> Erişim Tarihi: 05.02.2021

İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Antony Acland, FCO (Foreign and Commonwealth Office- Dış İşleri Ofisi)'ya verdiği raporda Reykjavik Zirvesi'nin dış politikada herhangi bir değişime neden olmayacağını söyledi.³³ Moskova Büyükelçiliği ise Gorbaçov'un Reykjavik Zirvesi'nin toplanması için ABD'ye önerdiği toplantının kendi politikaları açısından bir engel teşkil edip etmeyeceğini sordu.³⁴ Zirvenin Sovyetler Birliği iç politikasında yapacağı etkiler ise Gorbaçov'un en önemli gündemi haline geldi. Ayrıca Reykjavik'te ABD ile Sovyetler Birliği genelkurmay başkanları düzeyinde askeri konular da tartışıldı.³⁵ Aslında tüm bu gelişmeler nedeniyle Thatcher'ın Reykjavik toplantısı hakkında Gorbaçov'a birlikte iş yapabileceği bir isim olarak daha çok destek vermesi de gerekti.³⁶

Reagan yönetimi ise Reykjavik'teki bu toplantıda Gorbaçov'a taviz vermedi.³⁷ ABD Dış İşleri Bakanı Shultz Reagan'a, atılan adımların doğru olduğunu, toplantının nihai hedefinin bir zirvenin yapılmasına ortam hazırlamak olduğunu, silahların kontrolü ve insan hakları konusunda ise bir girişimde bulunulmayacağını söyledi.³⁸ Sonuçta Reagan ve Thatcher, Reykjavik öncesi düzenlenecek toplantının Gorbaçov ile verimli görüşmeler yapmak için bir gereklilik olduğu konusunda anlaştılar. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Thatcher ve dönemin tüm NATO müttefikleri Reagan'a pek fazla güvenmemiştir. Örneğin Fransız hükümeti iki süper gücün Avrupa üzerinde kendilerinden habersiz şekilde anlaşmalar yapacağından korktu.³⁹ Bu sebeple INF (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty -Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması) konusunda Amerikalıların lobi faa-

33 Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("US/Soviet relations"), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143850> Erişim Tarihi: 05.02.2021

34 Cold War: UKE Moscow telegram to FCO ("US/Soviet relations: preparatory summit"), 1 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143925> Erişim Tarihi: 05.02.2021

35 "Soviet-American High-Level Meeting, Reykjavik, 11-12 October 1986, Record of Conversations in The Working Group on Military Issues", 20 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119205> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document17.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

36 Cold War: MT message to Gorbachev (proposed US-USSR summit), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143846> Erişim Tarihi: 05.02.2021

37 Archie Brown, *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020, s. 96.

38 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document04.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

39 Reykjavik Zirvesi ve Avrupa güvenliği konusunda bkz. David S. Yost, "The Reykjavik Summit and European Security", *SAIS Review*, Vol. 7, No. 2, Summer-Fall 1987. Doi: 10.1353/sais.1987.0026

liyetlerinden dolayı İngilizler ile yakın temasta kalmayı istediler.⁴⁰ ABD ise tüm bu fikir ayrılıklarını yok etmek için zirvenin tarihi ve anlaşmalar hakkında Reykjavik'teki toplantının esasen bir ön test olduğunu, ancak bunu güvence altına almak için de silah kontrol bedeli ödenmesine isteksiz olduğunu söyledi.⁴¹

Gorbaçov ise zirvenin zorlu geçeceğini düşünerek Reagan ile yakınlaşma yollarını aramak istedi.⁴² Amerika'da yapılacak seçimler ve dünyanın gözünün de yapıcı taleplerde olması nedeniyle Reagan'ın barışçıl bir tutum sergilemesi gerektiğini söyledi.⁴³ Thatcher ise Reagan'ın test yasağını ve barışçıl nükleer çalışmaları kabul edeceğini düşündü. INF'nin silah azaltma konusunda gerçekleşebilecek bir anlaşma için en iyi seçenek olduğunu öne sürdü. Ancak yukarıda bahsedilen İngiliz ve Fransız endişeleri doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin kesinlikle istekli davranmasının kendileri için de bir ön koşul olduğunu söyledi. SDI ve ABM'nin müzakerelerde bir gerginlik kaynağı olabileceğini düşünen Thatcher ise Reagan'a Ruslara karşı gelmemesini ve aynı zamanda ABM'de değişiklik yapma hakkına sahip olmayı istemesini önerdi. Thatcher, Reagan'ın Afganistan gibi insan haklarını ilgilendiren bölgesel meseleleri ele alacağını düşündüğünü ve kendilerine tamamen güvendiklerini söyledi.⁴⁴ Reagan ise aynı niyetle hareket ettiğini ve zaten yaklaşan zirvede herhangi bir anlaşma olmamasının da iyi bir durum olacağını, ayrıca anlaşmalar konusunda daha fazla ilerleme sağlamak için de bir Batı birlikteliğinin gerektiğini söyledi.⁴⁵

2.2. Reykjavik Zirvesi'nde Yaşananlar

Cenevre Zirvesi'nden sonra yapılacak bir zirvenin toplanması amacıyla ABD-Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmanın üzerinde

⁴⁰ Cold War: UKE Paris telegram to FCO ("Reykjavik summit: French reactions"), 3 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143886> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴¹ Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("Prospects for Reykjavik"), 4 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/144033> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴² <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document05.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴³ <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document08.pdf> Erişim Tarihi: 05.01.2021

⁴⁴ Cold War: MT message to Reagan (eve of Reykjavik summit), 6 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143852> Erişim Tarihi: 05.02.2021

⁴⁵ Cold War: Reagan message to MT (eve of Reykjavik summit), 8 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143851> Erişim Tarihi: 05.02.2021

bir önkoşul olmamasının silahların kontrolünü sağlayacağı da düşünülmekteydi. Ülkeler arasında bir anlaşmazlığa sebep olan bu durum sebebiyle Sovyetler Birliği'nin ABD karşısında izlediği politikalarda değişim yaşandı.⁴⁶ Reykjavik öncesinde silah kontrolü konusunda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştı. Bu sebeple Gorbaçov Avrupa'daki orta menzilli nükleer kuvvetler üzerinde yaşanan sorunların da ortadan kaldırılmasını istediği iki aşamalı bir zirve önerisinde bulundu.⁴⁷

Reagan ile Gorbaçov'un Soğuk Savaş üzerine uluslararası arena da bir toplantı yapmaları münasebetiyle önem kazanan Reykjavik Zirvesi, 10-12 Ekim 1986 tarihleri arasında iki aşamalı olarak gerçekleşti.⁴⁸ Zirvede özellikle Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünyanın bir diğer gündem maddesi olan nükleer silahlar konusu görüşüldü.⁴⁹ İzlanda'nın Reykjavik şehrinde meşhur Hofdi House'da iki gün süren toplantılara çeşitli zamanlarda yer değiştirerek şu isimler katıldı: Amerikan tarafında ABD Başkanı Reagan, Dışişleri Bakanı George Shultz, Sovyet İşleri Dairesi Başkanı Mark R. Parris, Ulusal Güvenlik Konseyi Sovyet Uzmanı ve Büyükelçi Jack F. Matlock, Avrupa İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Thomas W. Simons Jr, Tercümanlar Dimitry Zarechnak; Peter Van Afanassenko ve William Hopkins, Sovyet tarafında da Başkan Mihail Gorbachev, Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze, Tercümanlar G. Tarasenko, Nikolai Uspensky ve Pavel Palashchenko.⁵⁰

46 Thomas W. Simons Jr., *The End of The Cold War?*, St. Martin's Press, New York, 1990, s. 79.

47 John Lewis Gaddis, *Russia, The Soviet Union and The United States*, McGraw-Hill, New York, 1990, s. 333.

48 Reykjavik Zirvesi ile ilgili kronolojik süreci ve görüşme programlarını görmek için bkz. "The Reykjavik File", <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm> Erişim Tarihi: 03.01.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document20.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021; <https://www.reaganlibrary.gov/public/2021-01/40-351-189389793-057-019-2018.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021; Amy Joy Nelson, *Improving The Efficacy of Arms Control: From Risk Reduction to Uncertainty Management*, Doktora Tezi, Graduate Division of The University of California, Berkeley, 2013, s. 139-140.

49 İki kutuplu dünyada nükleer güç her zaman ön planda olan konu oldu. Bkz. A. Semin Gözaydın, *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 143. ; Bununla birlikte nükleer güç dengeleri ve ülkeler arasında oluşan caydırıcılığın III. Dünya Savaşı'nın çıkışını engellediği de düşünülmektedir. Bkz. Muharrem Gürkaynak, "Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak-Temmuz 2005, s. 10.

50Bkz. <https://www.margarethatcher.org/archive/us-reagan> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Bernard Gwertzman, "Washington Talk; Keeping Track of What is Said at The Summit", *The New York Times*, (30 Ekim 1986).

Bu zirve, Thatcher'ın etkisinin azalacağı düşüncesi ve Gorbaçov'un Reagan ile birebir görüşmek istemesi sebebiyle özellikle Reykjavik'te gerçekleştirildi.⁵¹ Reagan, Gorbaçov'dan on yıl içinde tüm nükleer silahların kaldırılmasını istedi. Gorbaçov ise bu talebe ılımlı yaklaştı ancak yine de araştırma amaçlı nükleer laboratuvarların kullanımının devam etmesinde ısrarcı oldu.⁵² Gorbaçov danışmanı Chernyaev'e toplantı hakkında umutsuzluğa düşmemeleri gerektiğini ve anlaşmanın mümkün olan bir girişim olduğunun herkes tarafından görüldüğünü, sonuca daha da yaklaştıklarını söyledi.⁵³ Ayrıca Reykjavik Zirvesi'nin bazı liderlere kendini tanıtmaya fırsatı verdiğini düşünerek Stratejik Silah Kontrolü Baş Müzakerecisi Victor Karpov'un da zirveye katılımının sağlanmasını istedi. İngiliz bakan Powell ise Thatcher'ın mutlaka Karpov'u kabul etmesi gerektiğini ve hükümet yetkilileriyle görüşmesini söyledi. Ayrıca Reagan yönetimine de aynı fırsatın verilmesi gerektiğini belirtti. Shultz ve Powell arasında ziyaret planlarının ayarlanması için bir fikir birlikteliği oluştu.⁵⁴

Powell, INF için geçici bir çözüm sağlanabileceği, Asya'da 100 tane orta menzilli füzenin kalacağı, Avrupa'da ise sıfırlanacağı, ABD için de 100 tane sınırının olacağı ve kısa menzilli sistemler için müzakerelere geçilebileceği üzerinde anlaşıldığını söyledi.⁵⁵ İngiltere olarak Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere savunma sistemlerinin devamının kesinlikle tavizsiz şekilde sağlanacağını istediklerini belirtti.⁵⁶ Böylece Reykjavik Zirvesi sonrasında yapılacak bir zirvenin ön toplantısından çok kendi başına önemli bir zirve haline geldi. Reagan ve Gorbaçov arasında en üst düzeyde diyalog sağlandı. Kısacası 1985 yılında Cenevre ile başlayan Sovyet-Amerikan ikili

51 <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitalibrary/snof/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-018/40-351-7452064-018-005-2018.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

52 "Zirvede Sonuç Yok", *Milliyet*, (13.10.1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Dm2sg1aqQ5l_x2F_eJCw31akmQ_x3D_x3D Erişim Tarihi: 09.05.2021

53 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Chernyaev'in günlükleri için bkz. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB192/index.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021

54 *Cold War: Charles Powell minute for MT ("US Soviet summit")*, 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143838> Erişim Tarihi: 05.02.2021

55 *Cold War: Charles Powell minute ("Reykjavik meeting")*, 12 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143832> Erişim Tarihi: 05.02.2021

56 *Cold War: Charles Powell minute ("US-Soviet meeting in Reykjavik")*, 12 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143837> Erişim Tarihi: 05.02.2021

ilişkilerindeki artış Reykjavik Zirvesi ile devam etti.⁵⁷

Moskova, Reykjavik Zirvesi'nin ilk toplantısının ardından Gorbaçov'un SDI konusunda bir sınırlandırma istemediğini söyledi. Sovyet sözcüleri Gorbaçov'un sınırlandırmak istediği araştırmaların arazide somut şekilde gerçekleştirilmesine gerek olmayan laboratuvar araştırmaları olduğunu belirttiler. Gorbaçov, 14 Ekim'deki bir röportajında Reagan'ın 10 yıl boyunca 1972 yılında imzalanan ABM anlaşmasına uyduğunu söyleyerek anti-balistik füze savunma sistemlerinin laboratuvar ortamında yapılmasının da yasaklanmasını eleştirdi. İlk zirvenin karşılıklı olarak iyi niyetli tutumlardan ibaret geçtiğini ve iki tarafın da istekleri konusunda hayal kırıklığı yaşadığını söyledi.⁵⁸ Bu sebeple Gorbaçov, Reykjavik Zirvesi'nin ikinci toplantısına yıldız savaşlarının sona erdirilmesi hedefiyle katıldı. Ancak Reagan'ın kesin ve net olan olumsuz tavrı değişmedi.⁵⁹

Böylece Reykjavik Zirvesi tarafların sadece nükleer silahlar ile uzay savunma bölgesini azaltma konusunda kararlar alabildikleri bir girişim oldu.⁶⁰ Sonuç olarak her iki lider de 5 yıl içinde nükleer kuvvetlerde %50 azalma sağlanmasında anlaştılar. 10 yıllık bir süre için ve daha fazla oranda azalma sağlanmasıyla ilgili de tartışmalar yaşandı. Ayrıca Reykjavik'ten sonra gerçekleşen ilk zirve olan Washington ve sonrasındaki Moskova Zirvesi'nde, uzay savunma bölgesiyle ilgili düzenlemelerin görüşülmesinin gündeme gelmesi de sağlanmış oldu.⁶¹ Bununla birlikte Gorbaçov'un Reykjavik'te verdiği tavizler sonucunda SDI üzerindeki anlaşmazlık ortamından çıkılması sağlandı. Müzakereler daha da canlandı ve yakın ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu nedenle uzun süredir ülkede değişim yaşandığını ispat etmeye çalışan Sovyetler Birliği barış davetinde bulunarak tüm dünya ülkelerine SDI konusunda kendisinin çekince-

57 Beth A. Fischer, "US Foreign Policy Under Reagan and Bush", *The Cambridge History of The Cold War*, (Ed. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad), Cambridge University Press, UK, 2010, s. 275.

58 Gaddis, a.g.e., s. 333.

59 William G. Hyland, *The Cold War is Over*, Time Books, New York, 1990, s.187-188.

60 "Text of The Press Conference Given by The General Secretary of The Central Committee of The Communist Party of the USSR", 14 Ekim 1986, <https://undocs.org/en/AJ/41/709> Erişim Tarihi: 05.02.2021

61 John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005, s. 139.

lerinin olmadığını, sadece nükleer savaş konusunda karşıt bir duruş sergilediğini ve Washington'un girişimlerde geç kaldığını söyleyerek tüm olumlu girişimleri ABD'nin tükettiğini göstermeye çalıştı. Esasen Gorbaçov Reykjavik'teki ılımlı tutumu nedeniyle ABD'nin stratejik savunma taleplerini engellemiş oldu.⁶² Orta menzilli füze-ler konusundaki tavizlerini de bu sebeple verdi. Verdiği imtiyazları SDI üstünde bir anlaşma yapılmasının şartı olarak sundu ve Reagan'ın katı tavrını başarısızlığa uğrattı. Anlaşma yapılmasını ABD'nin füze savunma sistemleri konusundaki fikirlerinin engellediğinin dünya tarafından düşünülmesini de sağladı.⁶³ ABD ile Sovyetler Birliği'nin INF üzerindeki düşüncelerindeki farklılıklar ise önemli ölçüde azalmış oldu. Sonuçta Sovyetler Birliği, ABD ile Reykjavik'te gerçekleşen tüm görüşmelerde barış isteyen tarafta yer almayı başardı.⁶⁴ Gorbaçov Reykjavik Zirvesi'ni anlaşmalar gerçekleşmemesine rağmen başarı olarak gördü.⁶⁵ Aslında Sovyetler Birliği bu tutum sonucunda tüm dünya ülkelerine nükleer silahsızlanma konusunda gerçekleştirilecek bir anlaşmanın somut ve kesin adımlar sonucunda sağlanabileceğini de göstermiş oldu. Gorbaçov'a göre ABD Reykjavik Zirvesi'ne hazırlıksız bir şekilde geldi ve tartışma yaşanmasına da kasten sunduğu yanlış beyanlarla neden oldu. ABD-Sovyetler Birliği ilişkilerinde tarihi bir dönüm noktası yakalanmışken kendilerinin ABD tarafından reddedildiğini söyledi ve Reagan'ı yapıcı bir tavır ortaya koymadığı konusunda eleştirdi.⁶⁶

Zirvenin ikinci toplantısında ise nükleer konusunda tarihi bir dönüm noktası yaşandı. Gorbaçov'un nükleer silahsızlanma konusunda görevlendirdiği Sovyet delegasyonu 15 Ocak'ta Sovyetler Birliği ve ABD'nin sahip oldukları orta menzilli füzelerin tamamen kaldırılması çağrısı yaptı. Ancak Avrupa ve Asya'daki nükleer testlerin sınırlandırılması konusunda müzakereler başlatmak için de yapılan bu çağrı karşılıksız kaldı ve nükleer silahsızlanma konusunda

62 Bkz. Milan Svec, "Removing Gorbachev's Edge", *Foreign Policy*, No. 69, Winter 1987-88, s. 148-165. Doi: 10.2307/1148593 ; F. Stephen Larrabee, Allen Lynch, "Gorbachev: The Road to Reykjavik", *Foreign Policy*, No. 65, Winter 1986- 87, s. 3-28. Doi: 10.2307/1148834

63 Larrabee ve Lynch, a.g.m, s. 25.

64 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

65 <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document21.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

66 Karl W. Ryavec, *United States-Soviet Relations*, Longman Inc., London, 1989, s. 283.

tarihi bir fırsat kaçırdı.⁶⁷ Bu bağlamda Gorbaçov, Amerika'nın Reykjavik'te gerçekleştirilen zirve boyunca sürekli şekilde kaba ve düşmanca tavırlar sergilediğini de düşünmektedir.⁶⁸

2.3. Zirve Sonrasına Kısa Bir Bakış

Reykjavik sonrası oluşan fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak için ilk olarak Reagan yönetimi girişimde bulundu. Shultz, NATO yetkililerine gelişmelerin başarısızlık olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve Reykjavik Zirvesi ile ABD'nin nükleer silahsızlanma üzerinde yoğunlaşacağını söyledi. Müttefiklerden Reagan ve silahsızlanma konusunun geleceği ile ilgili endişe içinde bulunmamalarını da istedi.⁶⁹ Bu söylemleriyle SDI'nin nükleer silahsızlanmanın sağlandığı bir dünya oluşumunda etkili olacağına inanılması gerektiğindeki ısrarlı tutumuna da devam etmiş oldu.⁷⁰

İngiliz yönetimi ise Reagan konusunda inisiyatif alınması için bir girişimde bulundu. Powell, Thatcher'a 13 Ekim'de Reagan'la bir görüşme yapması gerektiğini söyledi. Ancak özel şartlar belirlenmesinin istenmesi üzerine bu görüşmede gecikme yaşandı. Yine de Thatcher, Reagan ile toplantı yapmak ve nükleer silahsızlanma konusunda da kendi şartlarının uygulamaya geçmesini sağlamak için kulis yapmaya devam etti.⁷¹ Bu bağlamda 13 Ekim'de gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde Reagan'ın haklılığına vurgu yapmaktadır. Gorbaçov'un ise Avrupa'yı kasıp kavuracağını ve Batı dünyasını Amerika'dan ayırmaya çalıştığını söyleyerek Reagan'ın silahsızlanma konusundaki tutumunu kendi fikirl-

67 Gorbaçov'un barış ve nükleer silahsızlanma ile ilgili girişimlerini anlattığı açıklaması için bkz. *Rashda Anwer*, "Gorbachev's Peace Initiatives", *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 3, 1987, s. 71-74.

68 "Meeting Minutes of The Politburo of The CC CPSU, Regarding The Aftermath of The Reykjavik US-Soviet Summit", 22 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115984> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document27.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

69 Cold War: UKDEL NATO telegram to FCO ("Reykjavik summit: NAC briefing by Shultz"), 12 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143862> Erişim Tarihi: 05.02.2021

70 Cold War: No.10 record of conversation (MT-Reagan phone call), 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143839> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Cold War: UKE Washington telegram to FCO ("President Reagan's television address"), 14 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/144036> Erişim Tarihi: 05.02.2021

71 Cold War: Cobb memo for Poindexter ("Presidential phone call to PM Thatcher"), 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143817> Erişim Tarihi: 05.02.2021

eriyle şekillendirmeye çalıştı.⁷² Burada belirtmek gerekir ki zirveler boyunca yaşanan gelişmelerin İngiltere yönetimindeki değerlendirmesinin görülebileceği kayıtlar olduğu için bu telefon görüşmeleri de oldukça önemlidir. Çünkü telefon konuşmalarına bakıldığında Thatcher'ın Reagan'a sürekli olarak belirttiği endişelerinin karşılık bulmadığını söylediği görülmektedir. Thatcher anılarında Reagan'la yapılan toplantılar öncesinde mutlaka Gorbaçov'un görüşlerini aldığını ve örneğin Afganistan konusunda da bunları özellikle kullandığını söylemektedir.⁷³

Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır. Birincisi Avrupa ve NATO çevreleri Soğuk Savaş'ın bitiş sürecinde nükleer silahlarla ilgili Batı Avrupa'nın çıkarlarının feda edildiği bir anlaşmaya varılmasından endişelendi. Bu bağlamda Gorbaçov ve Reagan arasında gerçekleşen Reykjavik Zirvesi, Batı Avrupa'nın şüphelerini artıran gelişme olmuştur. Bu sebeple Thatcher Moskova'ya, Sovyet halkı üzerinde büyük bir etki yapan, her yerde sıcak karşılandığı bir ziyaret gerçekleştirdi. Batılı bir hükümetin en uzun süre görev yapan başbakanı olması ve Sovyet-Amerikan ilişkilerinde İngiltere'nin sahip olduğu önemden dolayı da Gorbaçov dokuz saatini onunla geçirdi. Sovyetler Birliği ise ziyaret öncesinde; sırasında ve sonrasında, Thatcher'ın nükleer silahların Avrupa'da barışı korumaya yardımcı olduğu görüşünü eleştirdi.

İkincisi ise Reykjavik Zirvesi öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler tüm bu ülkeler ve liderler arasında bir yakınlaşmayı sağladı denilebilir. Churchill'in iktidarı döneminde “özel bir ekip kurulmasının gerekliliği” olarak tanımladığı İngiliz-Amerikan ilişkilerindeki düşüncesinin bahsedilen liderler döneminde sürdürülmesi de bu durumu göstermekte ve Churchill'in düşüncesinin kısmen uygulandığı görülmektedir. Reykjavik Zirvesi

72 Cold War: White House record of conversation (Reagan-MT), 13 Ekim 1986, <https://www.margarethatcher.org/document/143809> Erişim Tarihi: 05.02.2021 ; Thatcher sonraki yıllarda Reagan'a Gorbaçov'un Batı'nın tehlikeli bir rakibi olduğu ve de dikkatli olması konusunda uyarılarda da bulundu. Bu bağlamda Gorbaçov'a özellikle uygulamaya çalıştığı reformlar konusunda destek verdiğini söylemektedir. Bkz. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB544-The-Gorbachev-File-85th-Birthday/1987-04-01%20Thatcher%27s%20View%20of%20Gorbachev.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

73 *Thatcher, a.g.e., s. 504.*

sırasında ABD-Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkan yakınlaşma, Thatcher'ın Sovyet lideri Gorbaçov karşısında Reagan ile bir birlik-telik sağlamasına neden oldu.

Tüm bunlarla birlikte üçüncü olarak liderlerin Reykjavik Zirvesi öncesi, sırası ve sonrasındaki tutumları nükleer silahsızlanma konusunda gelişmelerin hızlanmasını da sağlamıştır. Ayrıca Gorbaçov ve Reagan ikilisi de çoğunlukla Thatcher'ın arabulucu tavrıyla ilişkilerde bulundu. Sonuç olarak Reykjavik Zirvesi'nin hazırlık, toplanması ve sonrası aşamalarındaki gelişmeler sonucunda ülkeler ve liderler arasında yaşanan yakınlaşma ile Soğuk Savaş'ın bitişi de hızlandı.

Kaynakça

Anwer, R., “Gorbachev’s Peace Initiatives”, *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 3, 1987, ss. 62-93.

Batır, K., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9/1, 2011, ss. 115-134.

Breslauer, G. W., *Gorbachev and Yeltsin as Leaders*, Cambridge University Press, New York, 2002.

Brown, A., “The Change to Engagement in Britain’s Cold War Policy: The Origins of The Thatcher-Gorbachev Relationship”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No. 3, Summer 2008, ss. 3-47.

Brown, A., *The Human Factor*, Oxford University Press, USA, 2020.

Busch, A. E., “Ronald Reagan and The Defeat of The Soviet Empire”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 3, Summer 1997, ss. 451-466.

Caşın, M. H., *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Yayınları, Ankara, 2015.

Cooper, J., “From Reykjavik to Fulton: Reagan, Thatcher, and The Ending of The Cold War”, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 14, No. 4, 2016, ss. 383-400. Doi: 10.1080/14794012.2016.1230259

Dilman, H., “Uluslararası İlişkilerde Eğretileme Kullanımı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 5, S. 9, 2009, ss. 147-166.

Drell, S. D. , George P. Shultz, *Implications of The Reykjavik Summit on Its Twentieth Anniversary*, Hoover Press, California, 2007.

Embel, E., “Yatıştırma Politikası”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 14, Eylül 2019, ss. 1-9. Doi: 10.13140/RG.2.2.21605.35040

Evanson, P., “Winston Churchill and The Sinews of Peace, 1946-1955”, *The Georgia Review*, 17/3, FALL-1963, ss. 231-243.

Fischer, B. A., “US Foreign Policy Under Reagan and Bush”, *The*

Cambridge History of The Cold War, (Ed. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad), Cambridge University Press, UK, 2010, ss. 267-288.

Freeman, S., “*The Highest Stakes Poker Game Ever Played*”: Ronald Reagan, Mikhail Gorbachev, and The Reykjavik Summit of 1986, Bitirme Tezi, Vanderbilt University, ABD, 2010.

Gaddis, J. L., *Russia, The Soviet Union and The United States*, McGraw-Hill, New York, 1990.

Gaddis, J. L., *The Cold War: A New History*, The Penguin Press, New York, 2005.

Gözaydın, A. S., *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Güleç, C., “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2018), ss. 79-102. Doi: 10.31454/usb.419840

Gürkaynak, M., “Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak-Temmuz 2005, ss. 7-27.

Gwertzman, B., “Washington Talk; Keeping Track of What is Said at The Summit”, *The New York Times*, (30 Ekim 1986).

Howe, G., “Soviet Foreign Policy Under Gorbachev”, *The World Today*, Vol. 45, No. 3, Mart 1989, ss. 40-45.

Howell, B. W., *The Rhetoric of Presidential Summit Diplomacy: Ronald Reagan and The U.S.-Soviet Summits, 1985-1988*, Doktora Tezi, Texas A&M University, ABD, 2006.

Howell, B. W., “Reagan and Reykjavik: Arms Control, SDI, and The Argument from Human Rights”, *Rhetoric and Public Affairs*, Vol. 11, No. 3, Fall 2008, ss. 389-415.

Hunt, J., David Reynolds, “Geneva, Reykjavik, Washington, and Moscow, 1985-1988”, *Transcending The Cold War: Summits, Statecraft*,

and *The Dissolution of Bipolarity in Europe, 1970–1990*, (Ed. Kristina Spohr, David Reynolds), Oxford University Press, Oxford, 2016, ss. 151-179. Doi:10.1093/acprof:oso/9780198727507.003.0007

Hyland, W. G., *The Cold War is Over*, Time Books, New York, 1990.

İşçi, O., “Cold War Triumphalism and The Reagan Factor”, *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, C. 20, S. 3, 2015, ss. 97-116.

Kavuncu, S., “Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss. 119-148.

Kolasi, K., “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68/2, 2013, ss. 149-179.

Kurtbağ, Ö., *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi -Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Larrabee, F. S., Allen Lynch, “Gorbachev: The Road to Reykjavik”, *Foreign Policy*, No. 65, Winter 1986- 87, ss. 3-28. Doi: 10.2307/1148834

Lazzari, L. L., *The Strategic Defense Initiative and The End of The Cold War*, Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, California, 2008.

Matlock, J. F., *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*, Random House, New York, 2004.

Nelson, A. J., *Improving The Efficacy of Arms Control: From Risk Reduction to Uncertainty Management*, Doktora Tezi, Graduate Division of The University of California, Berkeley, 2013.

Özkan Borsa, M., “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 54, Mart 2016, ss. 81-102.

Pick, O., “How Serious is Gorbachev About Arms Control”, *The*

World Today, Vol. 43, No. 4, April 1987, sS. 66-69.

Reshetnikova, V., *1960'lardan Bu Yana Nükleer Silahsızlanma Alanında Yaşanan Gelişmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Ryavec, K. W., *United States-Soviet Relations*, Longman Inc., London, 1989.

Sabirzyanova, J., *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya Nükleer İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Salman, M., *Nükleer Silahlanmanın ABD Dış Politikasına Etkileri: Ronald Reagan Dönemi (1981-1989)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2012.

Savranskaya, S., Thomas Blanton, *The Last Superpower Summits Gorbachev, Reagan and Bush. Conversations that Ended The Cold War*, Central European University Press, Budapest, 2016.

Simons Jr., T. W., *The End of The Cold War?*, St. Martin's Press, New York, 1990.

Svec, M., "Removing Gorbachev's Edge", *Foreign Policy*, No. 69, Winter 1987-88, ss. 148-165. Doi: 10.2307/1148593

Thatcher, M., *Demir Lady'nin Anıları Başbakanlık Yılları*, (Çev.: Gülden Şen), Sabah Kitapları, Medya Holding, İstanbul, 1994.

Toye, R., *The Roar of The Lion: The Untold Story of Churchill's World War II Speeches*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

Tudda, C., *Cold War Summits A History From Potsdam to Malta*, Bloomsbury, UK, 2015.

Ünay, S., "Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Yıllığı 2006*, (Ed. Kemal İnat Muhitin Ataman), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2008, ss. 433-461.

Walker, P. F., Jonathan R. Hunt, "The Legacy of Reykjavik and The

Future of Nuclear Disarmament”, *Bulletin of The Atomic Scientists*, 67 (6), 2011, ss. 63-72. Doi: 10.1177/0096340211426507

Wayda, M., *A Journey of A Thousand Miles: Gorbachev's First Tentative Steps Toward The New World Order*, Doktora Tezi, The Ohio State University, Ohio, 1997.

Yost, D. S., “The Reykjavik Summit and European Security”, *SAIS Review*, Vol. 7, No. 2, Summer-Fall 1987, ss. 1-22. Doi: 10.1353/sais.1987.0026

İnternet Kaynakları:

“Critique of PM Thatcher’s 11 Feb Letter”, 11 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131908-Document-12-Critique-of-PM-Thatcher-s-11-Feb> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Gorbachev and New Thinking in Soviet Foreign Policy, 1987-88”, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/108225.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021.

“Meeting Minutes of The Politburo of The CC CPSU, Regarding The Aftermath of The Reykjavik US-Soviet Summit”, 22 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115984> Erişim Tarihi 05.02.2021

“OWL 23: Summarizing the INF options and OWL 22: INF Options after Consultations”, 19 Şubat 1986, <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=3131910-Document-14-OWL-23-Summarizing-the-INF-options> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Soviet-American High-Level Meeting, Reykjavik, 11-12 October 1986, Record of Conversations in The Working Group on Military Issues”, 20 Ekim 1986, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119205> Erişim Tarihi: 05.02.2021

“Text of The Press Conference Given by the General Secretary of The Central Committee of The Communist Party of The USSR”, 14 Ekim 1986, <https://undocs.org/en/A/41/709> Erişim Tarihi: 25.05.2021

“The Reykjavik File”, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm> Erişim Tarihi: 03.01.2021

“Zirvede Sonuç Yok”, *Milliyet*, (13.10.1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Dm2sg1aqQ51_x2F_eJCw31ak-mQ_x3D_x3D Erişim Tarihi: 09.05.2021

Churchill, W., “Sinews of Peace”, 5 Mart 1946, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute (“Reykjavik meeting”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143832> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute (“US-Soviet meeting in Reykjavik”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143837> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Charles Powell minute for MT (“US Soviet summit”), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143838> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Cobb memo for Poindexter (“Presidential phone call to PM Thatcher”), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143817> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Gorbachev message to MT (proposed US-USSR summit), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143845> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: MT message to Gorbachev (proposed US-USSR summit), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143846> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: MT message to Reagan (eve of Reykjavik summit), 6 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143852> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: No.10 record of conversation (MT-Reagan phone call), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143839>

Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Reagan message to MT (eve of Reykjavik summit), 8 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143851>

Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Reagan message to MT (US-USSR to hold summit in Reykjavik), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143847> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: Shultz message to Howe (announcement of US-USSR summit in Reykjavik), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143849> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKDEL NATO telegram to FCO (“Reykjavik summit: NAC briefing by Shultz”), 12 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143862> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Moscow telegram to FCO (“US/Soviet relations: prepatory summit”), 1 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143925> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Paris telegram to FCO (“Reykjavik summit: French reactions”), 3 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143886> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“President Reagan’s television address”), 14 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/144036> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“Prospects for Reykjavik”), 4 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/144033> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: UKE Washington telegram to FCO (“US/Soviet relations”), 30 Eylül 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143850> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: USE London to State Department (“Thatcher desire to see the President before any summit with Gorbachev”), 23 Temmuz 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143811> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Cold War: White House record of conversation (Reagan-MT), 13 Ekim 1986, <https://www.margaretthatcher.org/document/143809> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Goodby, J. E., “LOOKING BACK: The 1986 Reykjavik Summit”, <https://www.armscontrol.org/act/2006-09/looking-back-1986-reykjavik-summit> Erişim Tarihi: 09.02.2021

Gorbachev, M., “The River of Time and the Imperative of Action”, 6 Mayıs 1992, <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-186/the-cold-wars-ground-zero-john-findley-green-foundation-lectureship/> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://history.blog.gov.uk/2021/03/05/whats-the-context-winston-churchills-sinews-of-peace-speech-fulton-5-march-1946/> Erişim Tarihi: 05.03.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu//NSAEBB/NSAEBB544-The-Gorbachev-File-85th-Birthday/1987-04-01%20Thatcher%27s%20View%20of%20Gorbachev.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document04.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document05.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document08.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document17.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document19.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document20.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu//NSAEBB/NSAEBB203/Document21.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/Document27.pdf>

[pdf](#) Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/photo02.htm>

Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.c-span.org/video/?25943-1/river-time-imperative-action> Erişim Tarihi: 05.02.2021

https://www.johndclare.net/cold_war7.htm Erişim Tarihi: 05.02.2021

<https://www.margarethatcher.org/archive/us-reagan> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.reaganfoundation.org/media/51324/reykjavik.pdf> Erişim Tarihi: 25.05.2021

<https://www.reaganlibrary.gov/public/2021-01/40-351-189389793-057-019-2018.pdf> Erişim Tarihi: 03.01.2021

<https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/smf/nsc-europeanandsovietaffairs/matlock/box-018/40-351-7452064-018-005-2018.pdf> Erişim Tarihi: 05.02.2021

Reagan, R., “Radio Address to The Nation on The Meeting With Soviet General Secretary Gorbachev in Reykjavik, Iceland”, 4 Ekim 1986, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/radio-address-the-nation-the-meeting-with-soviet-general-secretary-gorbachev-reykjavik> Erişim Tarihi: 25.05.2021

Reagan, R., “The Evil Empire”, 8 Haziran 1982, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/evilemp.htm> Erişim Tarihi: 05.02.2021